

mi'ye aittir, ancak yayımlanmamıştır. Daha sonra Necip Âsım (Yazıksız) *En Eski Türk Yazısı* (İstanbul 1315, 2. baskısı *Pek Eski Türk Yazısı* adıyla, İstanbul 1327) ve Thomsen yayımını esas alarak *Orhun Âbideleri* (İstanbul 1925) adıyla iki eser neşretmiştir. İkinci yayın Hüseyin Namık Orkun'a aittir (*Eski Türk Yazıtları*, İstanbul 1936-1941). Talat Tekin, yazıtlardan beşi üzerinde (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongin ve Küli Çor) *A Grammar of Orkhon Turkic* adlı bir gramer çalışması dışında (Bloomington 1968) ayrıca birçok yayın yapmıştır (bk. bibl.). Muharrem Ergin'in *Orhun Âbideleri* adıyla yayımladığı eser üç büyük yazıt üzerinedir (neşirler için ayrıca bk. Erimer, s. 47-64; Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, s. 261-264). Bugüne kadar Göktürk harfli büyüklü küçüklü yaklaşık 250 metin neşredilmiştir. Bunları Göktürk, Uygur, Kırgız devrine ait olanlar, tarihi tesbit edilemeyenler, yalnız adları bilinip henüz neşredilmeyenler ve hangi yazıtta ait olduğu belirle-nemeyen metinler olmak üzere altı başlık altında toplamak mümkündür. Kül Tigin, Bilge Kağan ve Tonyukuk'tan başka önemli yazıtlar arasında şunlar yer almaktadır: Karabalgasun, Küli Çor, Moyun Çor, Ongi, Taryat (Terh, Terek, Terhin).

BİBLİYOGRAFYA :

Kayahan Erimer, *Eski Türkçe Göktürk ve Uygur Yazı Dili*, Ankara 1969, s. 47-64; Melih Erçin, "Göktürk-Sekel-Fenike Yazıları Üzerine Üç Saptama Bildirisi", *Harf Devrimi'nin 50. Yılı Sempozyumu*, Ankara 1981, s. 207-234; V. Thomsen, *Orhon ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü: İlk Bildiri Çözülmüş Orhon Yazıtları* (çeviri Vedat Köken), Ankara 1993; a.m.f., *Orhon Yazıtları Araştırmaları* (çeviri Vedat Köken), Ankara 2002; Talat Tekin, *Orhon Yazıtları: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, İstanbul 1995; a.m.f., "Some Remarks on the Tunyukuk Inscription", *Beläg Bitig. Sprachstudien für Gerhard Doerfer zum 75. Geburtstag*, Wiesbaden 1995, s. 159-168; a.m.f., *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara 2000; a.m.f., *İrk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*, Ankara 2004; a.m.f., "Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine", *TDL*, VI/67 (1957), s. 372-374; VI/68 (1957), s. 423-426; a.m.f., "Kuzey Moğolistan'da Yeni Bir Uygur Anıtı: Taryat (Terhin) Kitabesi", *TTK Belleten*, XLVI/184 (1983), s. 795-838; Bilge Ercilasun, "Orhun Abideleri Hakkında Türkiye'deki İlk Bilgiler", *3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı 1996*, Ankara 1999, s. 409-422; Doğan Aksan, *En Eski Türkçenin İzlerinde Orhun ve Yenisey Yazıtları Üzerinde Sözcükbilim, Anlambilim ve Biçembilim İncelemelerinin Aydınlatıldığı Gerçekler*, İstanbul 2000; a.m.f., "Göktürk Yazıtlarında Söz Sanatları-Güçlü Anlatım Yolları", *TDAY Belleten 1990* (1994), s. 1-12; *Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi Albümü-Album for the Project on Turkish Monuments in Mongolia*, Ankara 2001; J. Taube, "Eine runentürkische Inschrift (Tonyukuk, 01-16) im Lichte von Jean Gebsters Geschichte der Be-

wuŝtwerdung (Mit einem Nachtrag zu Tonyukuk 17-32)", *Splitter aus der Gegend von Turfan: Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*, İstanbul-Berlin 2002, s. 333-365; Árpád Berta, *Szavaimat jól halljátok ... A türk és ujjur rovásírásos emlékek kritikai kiadásáa*, Szeged 2004; a.m.f., "Runik Harfli Eski Türkçe Yazıtlar (VIII. Yüzyıl)" (çeviri Nurettin Demir), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2006, I, 113-121; a.m.f., "Neue Lesungs-und Deutungsvorschläge für die Inschrift Tonuquq", *AOH*, XLVIII/3 (1995), s. 313-320; Cengiz Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara 2005; Semih Tezcan, "Tonyukuk Yazıtında Birkaç Düzeltme", *TDAY Belleten 1975-1976* (1976), s. 173-181; Osman F. Sertkaya, "Köl Tigin'in Ölümünün 1250. Yıldönümü Dolayısı ile Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli Metinler Üzerinde Yapılan Arkeolojik ve Filolojik Çalışmalara Toplu Bir Bakış", *TTK Belleten*, XLVII/185 (1984), s. 67-85; S. G. Klyaz'torniy - V. A. Livşic, "Bugut'taki Sogtça Kitabeye Yeni Bir Bakış" (trc. Emine Gürsoy-Naskali), *TDAY Belleten 1987* (1992), s. 201-241; Soslanbek Y. Bayçorov, "Avrupa'nın Göktürk Harfli Eski Anıtları", a.e. 1990 (1994), s. 13-16; István Vásáry, "Doğu Avrupa'nın Runik Alfabe Sistemleri Üzerine", a.e. 1993 (1995), s. 51-59; Halil Açıkgöz, "Bilge Kağan Yazıtının Doğu Yüzünün İlk Satırında (İ)ki (E)d(i)z K(e)r(e)kül(ü)g mü Yoksa Kid(i)z K(e)r(e)kül(ü)g 'Keçe Çadrlı' mı Okunmalı?", a.e. 1994 (1996), s. 1-10; a.e. 2000 (2001) (dergideki makalelerin tamamı Orhon yazıtlarıyla ilgilidir); Mustafa S. Kaçalın, "Elif-bâ", *DİA*, XI, 45.

MUSTAFA S. KAÇALIN

ORHONLU, Cengiz (1927-1976)

Osmanlı tarihçisi.

17 Temmuz 1927'de Tokat'ın Niksar kazasında doğdu. Babası ilkokul öğretmeni İsmail Seyfettin Bey, annesi Melâhat Hanım'dır. İlk öğrenimini İstanbul'da 61. İlkokul'da, orta öğrenimini Kumkapı Ortaokulu'nda ve İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı (1945). Ardından İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girdi ve 1951'de buradan mezun oldu. Askerlik hizmetinden (1951-1952) sonra İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde eski metinler telhisçisi olarak göreve başladı ve 1954 yılının başlarına kadar burada çalıştı. Aynı yıl Edebiyat Fakültesi Yeniçağ Tarihi Kürsüsü'ne asistan oldu. 1955'te başladığı doktorasını 1958'de tamamladı. Doktora tezi, Osmanlı toplumunun önemli bir unsurunu teşkil eden aşiretlerin II. Viyana seferinden (1683) sonra merkezî idarece alınan kararlar doğrultusunda yapılan iskânı ve bu iskânın sonuçlarını ihtiva eden *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)* idi (İstanbul 1963).

Cengiz
Orhonlu

1959'da Kanada hükümeti tarafından verilen bursla bir yıllığına Montreal'e gitti. McGill Üniversitesi'nde İslâm Araştırmaları Enstitüsü'nde çalıştı, bazı dersleri takip etti. Osmanlı Devleti'nin güney siyaseti çerçevesinde özellikle ileride yoğun biçimde üzerinde duracağı Habeşistan tarihi üzerine ön hazırlıklar yaptı. İstanbul'da dönünce konuyla ilgili incelemelerini bilim dünyasına duyurmaya başladı ("Osmanlıların Habeşistan Siyaseti, 1540-1560", *TTK Bildiriler*, VI [1967], s. 413-423). Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin idarî teşkilâtı ve kurumları hakkında önemli konulara el attı. Bu bağlamda *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilâtı* (İstanbul 1967) adıyla hazırladığı tezle 1964'te doçent unvanını aldı. 1965'te doçentlik kadrosuna tayin edildi. Sofya, Lefkoşe, Viyana ve Atina ile Ankara'da düzenlenen uluslararası kongrelere davet edildi; suyoçluluk, Osmanlı Türkleri'nin Kıbrıs'a yerleşmesi, yerleşim birimi olarak "divan", *Târîh-i Medînetü'l-hükemâ* adlı Atina tarihinin tanıtımı ve köprücülük gibi konularda orijinal bildiriler sundu. Sadrazamların hükümdarlara arz ettikleri belge türlerinden olan telhislerle ilgili bir eser yayımladı (*Osmanlı Tarihine Âid Belgeler: Telhisler, 1597-1607*, İstanbul 1970). 1971'de "Osmanlılar ve Habeşistan" adlı çalışması ile profesörlüğe yükseltildi. 1959'da Kanada'da bulunduğu yıllardan beri üzerinde çalıştığı bu araştırmayı kitap olarak yayımladı (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974). Orhonlu, profesör olduktan sonra katıldığı kongrelerde daha çok kongrelerin düzenlendiği ülkelerin Osmanlı Devleti'yle münasebetlerini ele alan bildiriler sundu. Önce Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü üyeliğine, daha sonra Türk Tarih Kurumu muhabir (1970), ardından asf (1973) üyeliğine seçilen Cengiz Orhonlu kalp yetmezliği yüzünden 11 Haziran 1976'da İstanbul'da vefat etti ve Feriköy'deki aile kabristanına defnedildi.

Türkiye'deki arşiv ve kütüphaneleri çok iyi tanıyan, yurt dışındaki yayınları iyi takip eden Orhonlu farklı alanlarda araştırmalar yayımlamış, bilgisini coğrafyacılar, sosyologlar ve sanat tarihçileriyle de paylaşmıştır. Onun özelliklerinden biri de şekle fazla önem vermeden, elde ettiği yeni bilgileri bir an önce ilim âleminin istifadesine sunmak amacıyla süratli bir şekilde yazıya dökmesidir. Yetenekli gördüğü öğrencilerini araştırmaya yönlendirir, bazan topladığı bilgileri öğrencilerine veya meslektaşlarına vererek onları teşvik ederdi.

Cengiz Orhonlu kısa ömrü içinde dördü kitap, geri kalanı makale olmak üzere 100 civarında araştırma ortaya koymuştur. Vefatından sonra bazı araştırmaları derlenerek kitap haline getirilmiştir (*Osmanlı İmparatorluğunda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, der. Salih Özbaran, İzmir 1984). Çalışmaları içinde Osmanlı Devleti'nin iskân siyaseti, teşkilât ve kurumlarıyla ilgili olanların sayıca fazla olduğu görülür. Bu konularla ilgili önemli yazıların arasında "Gemicilik" (*Türkiyat Mecmuası*, XV [1969], s. 157-169); "Lipkalar" (a.e., XVI [1971], s. 57-87); "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Üzerine Araştırmalar: Dicle ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat" (*TD*, sy. 17-18 [1963], s. 77-102); "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği" (a.e., sy. 21 [1966], s. 109-134); "The Institution of 'Suyolcu' in the XVIth Century" (*Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes: Sofia 26 août- 1septembre 1966*, Sofia 1969, III, 673-676); "Divan: A Historical Term in the Settlement Geography of Turkey" (*Disputations ad Montium Vocabula*, Wien 1969, III, 89-93); "Meslekî Bir Teşekkül Olarak Kaldırımçılık ve Osmanlı Şehir Yolları Hakkında Bazı Düşünceler" (*GDAAD*, sy. 1 [1972], s. 93-138); "Fındıklı Semtinin Tarihi Hakkında Bir Araştırma" (*TD*, sy. 10 [1954], s. 61-78; sy. 11-12 [1956], s. 51-70); "Hint Kaptanlığı ve Pirî Reis" (*TTK Belleten*, XXXIV/134 [1970], s. 235-254); "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar" (*TD*, sy. 16 [1962], s. 1-24); "1559 Bahreyn Seferine Âid Bir Rapor" (*TD*, sy. 22 [1968], s. 1-16); "Seydi Ali Reis" (*TED*, sy. 1 [1970], s. 39-56); "Osmanlı-Bornu Münâsebetine Âit Belgeler" (*TD*, sy. 23 [1969], s. 111-130) zikredilebilir. Bunlardan başka tarihî yazmalar, belgeler ve raporlar, Türkiye Cumhuriyeti tarihi, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türk topluluklarıyla ilgili birçok makalesi vardır. *İslâm Ansiklopedisi* (MEB),

Küçük Türk İslâm Ansiklopedisi, *Encyclopaedia of Islam* gibi ansiklopedilerde çeşitli maddeleri yayımlanan Orhonlu *Türk Dünyası El Kitabı*'nın editörlüğünü yapmış (Ankara 1976), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin çıkardığı *Tarih Dergisi* ve *Tarih Enstitüsü Dergisi*'nin yayımlanmasında faal olarak görev almıştır. Aynı fakültenin yayımları arasında yer alan *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*'nin de kurucusudur.

BİBLİYOGRAFYA :

Şahabettin Tekindağ, "Kaybettiğimiz Bir Değer Cengiz Orhonlu", *TD*, sy. 30 (1976), s. 1-8; Nejat Göyünç, "Cengiz Orhonlu Hayatı-Eserleri-Şahsiyeti", *TKA*, XV/1-2 (1976), s. 7-32; Mahmut H. Şakiroğlu, "Prof. Dr. Cengiz Orhonlu 1927-1976", *TTK Belleten*, XL/160 (1976), s. 669-686; Yusuf Halaçoğlu, "Hocam Cengiz Orhonlu", *GDAAD*, XII (1998), s. XI-XIII. İLHAN ŞAHİN

ORIENTS

Milletlerarası Doğu Araştırmaları Cemiyeti tarafından yayımlanan dergi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra şarkiyat araştırmalarının yeniden canlandırılmasının uluslararası bir iş birliğiyle mümkün olabileceğini düşünen ünlü Alman müsteşirli Hellmut Ritter M. Fuad Köprülü, A. Adnan Adıvar, Reşit Rahmeti Arat, Ahmet Ateş, John Kingsley Birge, W. C. Edvars ve L. Thomas ile birlikte 1947'de merkezi İstanbul'da olmak üzere Milletlerarası Doğu Araştırmaları Cemiyeti'ni (International Society for Oriental Researchs) ve bu cemiyetin yayın organı olarak *Oriens* dergisini kurmuştur. İlk sayısı 1948 yılında Leiden'de yayımlanan derginin Hellmut Ritter başkanlığındaki yayın kurulu Adnan Adıvar, Reşit Rahmeti Arat, John Kingsley Birge, Wolfram Eberhard, Hans Gustav Güterbock, M. Fuad Köprülü ve Helmer Ringgren'den oluşuyordu. Balangıçta Türk hükümetinin malî desteğini gören derginin bilhassa ilk on cildinin neşre hazırlanması çalışmalarının tamamını Ritter üstlenmiştir. 1949'da Almanya'ya dönen Ritter, Frankfurt Üniversitesi'nde göreve başlamış ve derginin yayımlanması çalışmalarına burada devam etmiştir. IX. cildin ikinci sayısında idare merkezi olarak Bonn gösterilen derginin daha sonraki sayılarında merkez Frankfurt olarak kaydedilmiştir. Derginin V. cildinin ikinci sayısında yayın kurulunda Adnan Adıvar'la J. K. Birge'nin adları yer almamaktadır. IX. cildin ikinci sayısında yayın kuruluna Rudolf Sellheim katılmış, XVIII. ciltten itibaren Ritter edi-

törlüğü Sellheim'a bırakmıştır. Derginin değişik ciltlerinde Alman Araştırma Konseyi ve R. O. Meisezahl Vakfı tarafından desteklendiğine dair kayıtlar bulunmaktadır. IV. cilde kadar yılda bir sayı çıkarılan dergi V-XII. ciltlerde iki sayı olarak yayımlanmıştır. Ayrıca malî sıkıntılar yüzünden XIII ve XIV. ile sonraki bazı ciltlerinin bir arada neşredildiği görülmektedir. Ardından tekrar tek sayı yayımlanan dergi düzensiz çıkmaya devam etmiş ve son olarak 2001 yılında XXXVI. cildi neşredilmiştir.

Oriens'te çıkan makaleler Türk, Arap, Fars, Moğol, Tibet, Çin, Japon, Kore ve Hint dilleri, edebiyatları, dinleri, tarihleri, coğrafyaları ve kültürlerinin klasik dönem çalışmalarına ayrılmıştır. Bazı önemli metin neşirlerine de yer verilen derginin dili İngilizce, Almanca ve Fransızca olmakla birlikte Türkçe, İtalyanca ve İspanyolca birkaç makale de yayımlanmıştır. Ayrıca çok sayıda kitap ve dergi tanıtılmıştır. Dergide Franz Babinger, Joseph Schacht, Hellmut Ritter, Hamilton Alexander R. Gibb, Gustave Edmund van Grunebaum, Claude Cahen, Franz Rosenthal, Clifford Edmund Bosworth gibi ünlü oryantalistler tarafından kaleme alınan yazılar bulunmaktadır. Dikkat çeken bazı makaleler şunlardır: Ahmet Ateş, "Tarcumân al-Balağa, Das Frü-

Oriens'in ilk sayısının iç kapağı

